

1985: *Mikael Agricola Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki: Otava.
TUOMI, TUOMO 1972: *Suomen kielen kään-*

teissanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 274. Helsinki: SKS.

VANHAN KIRJASUOMEN ASEMA DIAKRONISESSA KIELENTUTKIMUKSESSA: TAPAUS DATIIVIGENETIIVI

Diakronisen kielentutkimuksen päämääränä voi pitää kielissä tapahtuneiden muutosten ja kielten kokemien eri vaiheiden kuvaamista aikajanana: lähdetään liikkeelle tietyn ajankohdan synkronisesta kuvauksesta ajassa taakse päin ja selvitetään kuvatus hetken tilanteeseen johtaneita tapahtumia ja kehityskulkuja. Perinteisen fennougristiikan kaltaisessa kielentutkimuksessa, jossa pyritään sukukielten välisten yhtäläisyyksien tai eroavuuksien avulla rekonstruoimaan esikirjallisessa ajassa tapahtuneita muutoksia, on käytössä ennen kaikkea vertaileva menetelmä, jota täydennetään esimerkiksi sisäin rekonstruktioin, vierasperäisyyden tutkimuksin ja kielitypologisin tutkimuksin.

Puhtaasti vertaileviin menetelmiin pohjaavat muutoksia koskevat hypoteesit eroavat yhdellä mutta samalla hyvin ratkaisevalla tavalla niistä, joihin on päädytty vanhan kirjakielen kaltaista dokumentoitua aineistoa tarkastelemalla. Edellisten perustana ovat puhtaasti teoreettiset abstraktiot, joiden olemassaoloa on pakko perustella kaikin mahdollisin selityksin. Jälkimmäisen perustana taas ovat todelliset ja konkreettiset esiintymät, joita voi ainakin kirjaimellisesti osoittaa ja joiden olemassaoloa ei tarvitse perustella. Tutkimustuloksina esitettävien kuvausten ennakoitavuudessakin voi olla eroja. Vertailevin menetelmin saadut kuvaukset perustuvat

aina lähtökohtana oleviin kielimuotoihin ja siitä syystä eivät voi sisältää sellaista, jota ei voi vähintäänkin teoreettisesti perustella tavalla johtaa lähtökohtana olevista kielimuodoista. Tästä periaatteesta diakroninen kielentutkimus ei voi tinkiä, koska se on raja, joka erottaa tieteelliset hypoteesit mielikuvituksesta. Tämä koskee kaikkea fonologiasta syntaksiin.

Dokumentoituun aineistoon perustuvat kuvaukset taas voivat sisältää sellaista, jota vertailevin menetelmin on mahdotonta esittää ja ennakoida. Esimerkiksi kolmes- sa 1500-luvun tekstissä, Mikael Agricolan teoksessa *Weisut ia Ennostoxet*, niin sanotussa Westhin koodeksissa ja Upsalan evankeliumin katkelmassa esiintyy yhteensä 18 lausetta, joissa monikon persoonapronominien *t*-akkusatiivia on käytetty futuuria ilmaisevan nesessiivisen lauseen infinitiivin subjektin merkitsimenä kuten lauseessa *Lwta eij teiidhät pidhä rickijlömän hänestä* (UEK s. 105; ks. tarkemmin Smit 2007: 131–132). Tällaista sijanmerkintää — olkoon se vierasta alkuperää tai ei — lienee mahdotonta ottaa huomioon, jos nesessiivisten lauseiden sijanmerkinnän kokonaisuutta yritetään hahmottaa vain nykykirjasuomen ja murteiden perusteella. Vertailevin menetelmin saavutetut kuvaukset eivät siis välttämättä – ja pahimmillaan ollenkaan – heijasta todellisuudessa esiintyneitä ilmiöitä ja tapahtuneita muutoksia.

Näin ollen käännösperäisyyden ja yksipuolisen sisällön kaltaiset ongelmat huomioon ottaenkin dokumentoidun aineiston avulla saavutettujen kuvausten todistusvoimaisuus on aivan eri luokkaa kuin puhtaasti vertailevin menetelmin esitettyjen kuvausten.

Diakronisen kielentutkimuksen kannalta ihanteellista olisi, että dokumentoidun aineiston perusteella saadut tutkimustulokset saavat tukea ja vahvistusta vertailevin menetelmin saavutetuista tutkimustuloksista ja päinvastoin. Jos ne eivät ole keskenään sopu- soinnussa, tämä voi johtaa periaatteessa kahdenlaisiin tilanteisiin. Ensinnäkin kun jonkin kielen dokumentoidusta aineistosta ei löydy jälkiä sellaisesta ilmiöstä, jonka vertailevin menetelmin voi olettaa sukukielistä löytyvien jälkien perusteella, joudutaan toteamaan, että se on hävinnyt kyseisestä kielestä. Tutkijan ongelmaksi jää, miten häviäminen selitetään. Toiseksi voi käydä niin, että jokin ilmiö, joka löytyy kielen dokumentoidusta aineistosta ja joka todistettavasti ei ole lainaa muista kielistä, onkin sellainen, etteivät vertailevat menetelmät tue sen olettamista. Tällöin joudutaan päättelämään, että kyseinen aines on kielensisäisen kehityksen tuote. Käytännössä on kuitenkin syystä tai toisesta näiden kahden välimaastoon sijoituvia tapauksia. Sellaisena voi pitää tilannetta, jossa jonkin kielen dokumentoitu aineisto puhuu vahvasti sen puolesta, että jonkin sen sisältämän aineksen juuret ulottuvat kauas menneisyyteen, mutta siihen viittaavia jälkiä ei onnistuta löytämään läheisistäkään sukukielistä, toisin sanoen vertailevin menetelmin on mahdotonta olettaa sellaista olleenkaan. Juuri tämäntyyppiseen tilanteeseen olen joutunut selvitellessäni itämerensuomen *n*-genetiivin alkuperää ja tarkastellessani siitä esitettyjä hypoteeseja.

Itämerensuomen *n*-genetiivin alkupe- rästä on esitetty ainakin neljä hypoteesia. Niiden mukaan *n*-genetiivi on kehittynyt joko kantaauralin genetiivis-instruktiivisesta

n-sijasta (Wiklund 1928: 334), adjektiivijoh- toimesta (Wiedemann 1865: 17–18; Ravi- la 1941: 81), loppuheiton kautta *nA*-lokatiivista (Weske 1873: 38–39; Kettunen 1956) tai kantaauralin *n*-latiivista sen datiivisen funktion kautta (Korhonen 1991: 167–168; N.-Sebestyén 1956: 163; 1958: 338–339). Viimeksi mainittua kutsun *N*-latiivihypotee- siksi. Sen perusajatus lähtee siitä, että koska uralilaisissa kielissä datiivinen funktio on säännöllisesti ilmaistu latiivisijalla, niin oletettavasti näin oli myös kantaauralissa. Tätä datiivisessa funktiossa olevaa latiivia olisi alettu käyttää myös adnominaalise- na sijana possessiivisessä funktiossa, kun possessiivisuutta korostetaan tai kun pos- sessiivisen attribuutin viittaus on elollinen, inhimillinen, definiittinen tai pronominaa- linen. Muussa tapauksessa possessiivisen attribuutin sija on nominatiivi. Hypoteesin teoreettisena vahvuutena on, että sillä voi selittää, miksi ugrilaisista ja permiläisistä kielistä *n*-genetiivin jälkiä ei löydetä.

N-latiivihypoteesi on viimeisten vuo- sikymmenien aikana noussut hyvin suosituksi varsinkin fennistiikassa (Huumo 1995; Huumo ja Inaba 1997; Leino 2001: 491–505; ks. myös Jaakola 2004: 27–28) ja syystäkin. Kyseisen hypoteesin kannalta otolliset seikat ovat jokseenkin loksahaneet paikoilleen juuri tänä aikana. Hypoteesin kannattajat ovat pitäneet muun muassa fos- siilinomaisena todisteena suomen datiivi- genetiiviä eli genetiivin datiivista käyttöä, kuten Mikael Agricolan teosten lauseessa *Andacat sis ne Keisarin iotca Keisarin ouat* (MAT II: 85). Sen on arveltu olevan yksi ikivanhan *n*-latiivin esiintymistä (Itkonen 1966: 268). Datiivigenetiivi on lähtökohtai- sesti vahva todiste, koska sen olemassaoloa ei tarvitse perustella: sen on tiedetty olleen käytössä koko kirjakielen historian ajan, ja se elää edelleen jäänteenomaisesti nyky- suomessakin (ks. Krohn 1870: 505–507). Datiivigenetiivin funktiot ja esiintymisym-

▷

päristöt ovat olleet tiedossa murteiden osalta jo 1800-luvulta lähtien (Setälä 1883: 42–45; Sirelius 1894: 62–64; Latvala 1895: 22–24; 1899: 42). N-latiivihypoteesin herättämää datiivigenetiivin tutkimusta on myös olen- naisesti helpottanut esitys adverbaalisesta genetiivistä (ks. Kangasmaa-Minn 1966).

Viimeaikainen vanhan kirjasuomen tilastopohjaisen tutkimuksen edistyminen ja tilastoin täydennetyt kuvaukset datiivi- genetiivistä ovat ikään kuin tuoneet juuri kaivatunlaista vahvistusta hypoteesille (ks. Inaba 2000: 47–72; Leino 2001: 474–485). Dokumentoidun aineiston perusteella voi selkein numeroin osoittaa genetiivin datiivisen käytön vähentyneen 1500-luvulta nykypäiviin ja väistyneen toisen datiivisen sijan allatiivin tieltä. Samoin sen esiinty- misympäristön voi konkreettisin esimer- kein osoittaa ajan mittaan kaventuneen ja rajoittuneen koko ajan abstraktisempiin yh- teyksiin. Tilastotietojen valossa kirjakielen aikainen datiivigenetiivin kehityskulku on siis hyvin selkeä. Sen perusteella on luon- tevaa olettaa, että datiivigenetiivi olisi ollut esikirjalliseen aikaan jopa huomattavasti laajemmassa käytössä kuin vanhan kirja- suomen aikaan. Vastaavasti kirjasuomen aika Agricolasta nykysuomeen edustaisi datiivigenetiivin elämänskaarissa loppupää- tä. Datiivigenetiivi ei ole yksin *n*-latiivin jatkaja, vaan suomessa on myös adverbeja, joissa ikivanhan *n*-latiivin on arveltu säily- neen, kuten esimerkiksi Agricolan teoksissa esiintyvä adverbi *taghan* (Setälä 1917: palsta 303). Sille, että datiivista sijaa käytetään possessiivisen suhteen ilmaisemiseen, löytyy typologisia argumentteja. Sellainen on tuttua meidän kielikunnassamme unka- rista ja muissa kielikunnissa esimerkiksi latinasta ja kreikasta. Näin datiivigenetiivi yhdessä muiden aihetodisteiden kanssa näyttäisi olevan hyvin otollinen vahvistus hypoteesille, jossa possessiivisuutta ilmai- sevan *n*-genetiivin oletetaan kehittyneen

spatiaalisuutta ilmaisevasta *n*-latiivista sen datiivisen funktion kautta.

DATIIVIGENETIIVIN JÄLJETTÖMYYS

Jos dokumentoitu aineisto puhuu vahvasti kyseisen hypoteesin puolesta, vertailevan menetelmän tuomat seikat puhuvat yhtä vahvasti sitä vastaan. Datiivigenetiivistä, joka muodostaa edellä mainitulla tavalla N-latiivihypoteesin todisteiston ytimen, ei ole yksinkertaisesti onnistuttu löytämään luotettavia jälkiä sukukielistä (Leino 2001: 487). Suomen lisäksi itämerensuomalaisista kielistä datiivigenetiivinä pidettyä genetiiviä tavataan karjalasta (Ojajärvi 1950: 97; Sarhimaa 1999: 105) ja vatjasta (Ariste 1948: 23; Adler 1980) sekä vatjasta haa- rautuvasta kreevinistä (Winkler 1997: 390, 403). Esitetyistä lähisukukielten datiivi- genetiivin esimerkeistä suurin osa on ne- sessiivisiä ja permissiivisiä lauseita, joissa infinitiivin subjekti on merkitty genetiivillä. Juuri tätä infinitiivirakenteiden subjektin datiivigenetiiviä ei voi pitää tyypillisinä datiivigenetiivinä edes vanhassa kirjasuomessa, koska sen datiivisuus ei ole selvä toisin kuin muunlaisten lauseiden datiivigenetiivin (ks. Inaba 2000: 78–80).

Loput datiivigenetiivin esimerkit ovat hyvin epävarmoja sekä määrän että laadun suhteen. Esimerkiksi vatjasta on kyllä esi- tetty sellainen datiivigenetiivin esimerkki, jossa kyse ei ole infinitiivin subjektista: *kumpa sinū näüitt̄p̄ parōp̄ kōikkia?* (Aris- te 1948: 23; karkeistus ja lihavointi N. I.). Esimerkissä sinänsä ei ole mitään vikaa ja tällainen löydös voisi olla hyvä todiste vat- jan datiivigenetiivistä varsinkin otettaessa huomioon, että vatjan sijojen käyttö on hy- vin suomen kaltaista. Niissä maininnoissa, joissa on puhuttu vatjan datiivigenetiivistä, on kuitenkin annettu ei-infinitiivirakenteis- ta vain yksi ja sama edellä mainittu esi- merkki (ks. Laanest 1975: 108; Adler 1980:

162; Alvre 1983: 64). Koko asia näyttää siis perustuvan vain yhden esimerkin varaan. Epäilystä vahvistaa myös oma selvitykseni, joka perustuu yhdeksään eri aineslähteeseen. Tämä etsintä tuotti ainoastaan saman edeltäjäni käyttämän esimerkin, joka löytyy Aristen toimittamasta tekstistä (ks. Ariste 1962: 6).

Termiä datiiivigenetiivi on käytetty myös etäisemmän sukukielen, eteläsaamen omistuslauseen yhteydessä sen kummemmin perustelematta (ks. Lagercrantz 1941: 107). Ilmeisesti eteläsaamen omistuslause on nähty samanlaisena kuin esimerkiksi suomen lause *Minun on nälkä*. 37 aineslähdetä käsittävän oman selvitykseni mukaan eteläsaamen omistuslauseen omistajan genetiivillä ei ole kuitenkaan — niin kuin ei mordvan ja marin vastaavalla genetiivilläkään (ks. Kangasmaa-Minn 1966: 46) — suomen datiiivigenetiivin kaltaista habitiiivisen tulosijan funktiota. Sen käyttö ei myöskään keskity elolliseen ja henkilöviitteiseen: sitä käytetään elottomastakin (Bergsland 1946: 281). Saamesta ei muutenkaan näytä löytyvän genetiivis-instruktiivisen *n:n* latiiivista käyttöä lukuun ottamatta illatiivisen substantiivin määritteenä olevia pronomineja ja lukusanoja (Itkonen 1957: 312; Korhonen 1981: 228–229).

Datiiivigenetiivin jäljettömyyttä sukukielissä ei nähtävästi ole koettu hypoteesin kannalta erityisen ongelmalliseksi (Leino 2001: 487–491). Ainakin itämerensuomen osalta sitä voi pitää perusteltuna, jos oletetaan, että suomi edustaa vanhempaa kantaa kuin sen lähisukukielet. Genetiivin ja sen kautta myös datiiivigenetiivin yhteydessä näin voikin olettaa. Monissa itämerensuomalaisissa kielissä allatiivi tai muu sija on vallannut genetiivin alaa (Pajusalu 1957: 169; Kangasmaa-Minn 1966: 44–45; Huumo 1995: 72–76). Lisäksi mikäli sukukielten kehitykset nähtäisiin itsenäisinä, kuten sukukielten jakautumisesta annettujen

kampa- ja helminauhamallaan mukaan voisi ajatella (ks. Häkkinen 1984: 384–385; Kulonen 2002: 104–107), ei olisi perusteetonta pitää erossa genetiivin alkuperän selvittelystä ne etäsukukielet, joissa *n*-genetiivi on säilynyt. Periaatteessa on siis mahdollista yksin suomen datiiivigenetiivin, toisin sanoen dokumentoidun aineiston perusteella esittää jopa kantaauraliin asti ulottuva rekonstruktio, kuten on tehtykin (Leino 2001: 495–505). Näin voi menetellä myös siksi, että datiiivigenetiivi on *n*-latiivin syntaktinen variantti; niin kauan kuin kantaauralin *n*-latiivi on morfologisesti perusteltu, ei datiiivigenetiivillä ole hätää.

Jyräkö siis dokumentoitu aineisto vertailevan menetelmän diakronisessa kielen tutkimuksessa? Olen itsekin *n*-genetiivin alkuperän selvittelyssä lähtenyt liikkeelle *N*-latiivihypoteesista (ks. Huumo ja Inaba 1997), koska kaikki hypoteesin osat näyttivät lupaavilta, varsinkin tutustuttuani vanhan kirjasuomen aineistoon. Sehän vilisee ryöstettäväksi asti datiiivigenetiivejä, joita pidin hypoteesille tärkeinä todisteina, niin kuin moni muukin on tehnyt. Pehdyttyäni paremmin vanhan kirjasuomen ja sukukielten aineistoon ja pohdittuani eri hypoteeseja enemmän en ollut enää varma asiasta siitä huolimatta, että oma tilastopohjainen selvitykseni datiiivigenetiivistä on sekin antanut tavallaan selvän tuloksen hypoteesin puolesta (Inaba 2000). Missä siis vika? Ehkä eniten siinä, että *N*-latiivihypoteesia tuettaessa on sitouduttu tietynlaisiin näkemyksiin eräissä asioissa. Sellaisia ovat esimerkiksi uralilaisen kanta-kielen *n*-latiivi ja tulkintatapa vanhan kirjasuomen aineiston datiiivigenetiivistä. Näiden käsittelyssä on jokseenkin sokeasti yhdytty vanhoissa tutkimuksissa esitettyihin näkemyksiin; syystä tai toisesta ei ole otettu huomioon viimeisimpiä vertailevan menetelmän tuomia tuloksia ja muunlaisia tulkintamahdollisuuksia.

▷

Korhosen esittämän kantaauralin *n*-latiivin lähtökohtana voi pitää Setälän kirjoitusta (1915: 23), jossa tämä kuvaa suomalais-ugrialaisten kielten ja samojedikielten sukulaisuutta. Siinä hän vertaa samojedin ja mordvan *ŋ*-latiivia (vanhan kirja)suomen partikkelissa esiintyvään *n*-suffiksiin ja esittää edelleen vertailtavaksi suffikseja saamen *-i*, *-n*, marin *-n* ja permiläiskielten *-ń*. Alaviitteessä hän pitää mahdollisena, että tavgisamojedin *-ŋ* palautuisi suffiksiin *-n*. Tämän mukaisesti Setälä esittää kantaauralin nominaitvutuksessa latiiviksi *n:n* (1919: palsta 249), vaikka hän on esittänyt suomalais-ugrilaisen kantakielen nominaitvutuksessa latiivin suffikseiksi *ŋ:n* ja *k:n*. Tätä *ŋ:n* palautumista *n:ksi* ei ole myöhemmin koetettu selittää. Sitä ei ole tehnyt Setälä itse eivätkä ne tutkijat, jotka ovat Setälän kirjoitukseen suoraan tai välillisesti tukeutuen esittäneet kantaauralin latiiviksi *n:n* (ks. Itkonen 1966: 264; Korhonen 1991: 167–168; Leino 2001: 494). Tämä on kuitenkin N-latiivihypoteesin kannalta olennaisen tärkeä asia, koska vasta morfologisesti perusteltu *n*-latiivi mahdollistaa sen kytkemisen *n*-genetiiviin. Joka tapauksessa oletus kantaauralin *n*-latiivista näyttää rakentuvan samojedikielten varaan, koska suomalais-ugrilaisen kantakielen tasolla *k*-latiivia pidetään varmemmin argumentoituna (Itkonen 1961: 70).

Koko oletus *n*-latiivista murenee, kun otetaan huomioon viimeisimmät näkemykset kantasamojedin sijajärjestelmästä. Niissä genetiivi ja latiivi-datiivi pidetään selvästi erillään toisistaan: genetiivin päätteeksi oletetaan **-n* ja latiivin / datiivin **-ng* (= *-ŋ*) (ks. Janhunen 1998: 469). Itse asiassa tähän viittaava rekonstruktio kantaauralin nominaitvutuksesta on esitetty jo ennen N-latiivihypoteesia. Siinä latiivin suffikseiksi on esitetty *-kə* ja *-ŋ*, kun taas genetiivin suffiksiksi on annettu *-n* (ks. Janhunen 1982: 30). Samojedikielten osalta *n*-latiivi

näyttää siis olevan lähinnä epätarkkojen rekonstruktioiden tulosta. Tämä johtaa siihen, ettei *n*-latiivia voikaan olettaa kantaauraliin ainakaan vertailevin menetelmin, koska vertailtavaa ei ole. Tuloksena on, että edellä mainittu datiivigenetiiviin perustuva rekonstruktio murenee sekin kokonaan, kun datiivigenetiivin ja possessiivisen genetiivin yhteinen emo *n*-latiivi häviää.

Jos datiivigenetiiviä näistä *n*-latiiviin liittyvistä epäselvyyksistä huolimatta halutaan pitää ikivanhana, sille olisi löydettävä uusi emo. Jos lähdetään edellä mainitusta Janhusen rekonstruktioista, vahvin ehdokas lienee *ŋ*-latiivi, joka olisi itämerensuomessa muuttunut *n:ksi*. Tietysti tällainen arvailu vaatii lisää selvitystä, ja ylipäätään suomalais-ugrialaisten kielten yhteisten latiivinpäätteiden rekonstruktio kaipaa vähintäänkin kokoavaa tarkastelua, koska siitä ei olla läheskään yhtä mieltä (ks. Szinnyei 1922: 58; Décsy 1965: 157; Kangasmaa–Minn 1973; Serebrennikov 1973: 69–70; Hajdú 1975: 23; Raun 1988: 560).

Jos datiivigenetiiviä pidetään kuitenkin erilähtöisenä kuin possessiivista genetiiviä, ei ainakaan enää tarvitse ummistaa silmiä siltä, että niissä alueellisesti läheisissä sukulielissä, joissa *n*-genetiivi on säilynyt, ei ole luotettavia jälkiä sen datiivisesta käytöstä, sellaisesta, jollaista esiintyy vanhassa kirjasuomessa. Itse Setälä, jonka esittämään *n*-latiiviin Korhosen hypoteesissa on tukeuduttu, on pitänyt datiivigenetiiviä alkuaankin latiivin jatkajana ja erilähtöisenä kuin muut genetiivit (Setälä 1899: 382–383; 1926: 47).

Siinä, että datiivigenetiiviä pidetään ikivanhan *ŋ*-latiivin jatkajana, piilee kuitenkin oma ongelmansa. Latiivin ja datiivin keskinäinen suhde ei ole selviö suomalais-ugrilaisissa kielissä. Samojedikielissä latiivilla on tosiaan spatiaalisen funktion lisäksi datiivinen funktio. Toisaalta suomalais-ugrilaisissa kielissä on kuitenkin melkein yksinomaista,

että datiivinen sija on joko postpositiolähtöinen tai sekundaarinen, ja sisältää latiivisen suffiksin lisäksi jotain muuta. Näyttäisi siltä, ettei pelkästä latiivisuffiksista olekaan sellaisenaan habitiiviseksi sijaksi. Ainoa poikkeus onkin (vanhan kirja)suomen datiivigeneetiivi. Tässä tullaan taas siihen, että keskenään alueellisesti niinkin etäiset kielet kuin suomi ja samojedi olisivat säilyttäneet ikivanhan latiivin datiivisen käytön omilla tahoillaan, kun alueellisesti läheisemmät kielet eivät näytä edes tuntevan sellaista. Teoriassa tämä on mahdollista, mutta voisi kysyä, onko sellainen todennäköistä ja perusteltua varsinkin, kun nykyään on monesti todettu, että syntaksin osalta alueellisesti läheiset, keskenään jopa eri kielikuntiin kuuluvat kielet muistuttavat enemmän toisiaan kuin kaukaisia sukukieliä.

Entä datiivigeneetiivi? Vaikka N-latiivi-hypoteesi ei ehkä sellaisenaan kestäisikään, vanhan kirjasuomen antama konkreettinen kuva datiivigeneetiivistä ja sen kehityksestä on selkeä. Sen oletettu vanhuus näyttää murtamattomalta, ainakin ensinäkemältä. Datiivigeneetiivi on kieltämättä vanha, koska sitä esiintyy jo ensimmäisissä kielenmuistomerkeissä. Aineiston perusteella on edelleen perusteltua ajatella, että esikirjallisenä aikana sitä on käytetty enemmän kuin vanhan kirjasuomen aikana. Jäljelle jää kuitenkin joitakin kysymyksiä, joihin vastaamatta datiivigeneetiivin juuria ei ehkä perustellusti voi ulottaa yhtä syvälle historiaan, kuin tähän mennessä on totuttu tekemään.

Kuten edellä on esitetty, datiivigeneetiivi on tilastojen valossa vanhasta kirjasuomesta nykysuomeen vähenemään ja sen funktio kaventumaan päin. Tämän tiedetään johtuvan osin kielenuudistuksesta, mutta viime kädessä se on tulkittu niin, että kysymys on datiivigeneetiivin vaiheittaisesta katoamisesta (ks. Leino 2001: 484–485). Tulkintasinänsä on perusteltu ja ehkäpä oikeanlai-

nen, mutta on täysin unohdettu, että asian voi nähdä muullakin tavalla. Jo 1800-luvun tutkimuksista lähtien datiivigeneetiivin ikivanhuutta on pidetty jokseenkin selvänä ja samalla linjalla on oltu nykypäiviin asti. On keskitytty löytämään datiivigeneetiivin jälkiä lähes joka *n*-suffiksista, muttei ole esimerkiksi pohdittu, miksi datiivigeneetiiviä tapaa eniten ja monipuolisimmin juuri niistä vanhimmista kielenmuistomerkeistä, joissa esiintyy muutenkin nykysuomen kannalta outoa, lähes epäsuomalaisena pidettävää sijanmerkintää, kuten tämän kirjoituksen alussa esitetty nesessiivilauseen akkusatiivisubjekti.

Voidaanko selittää 1500-luvulta 1600-luvulle tullessa havaittava datiivigeneetiivin raju väistyminen vain kielitajun muuttumisella ja systemaattisella kielenuudistamisella? Olisiko todella vajaan sadassa vuodessa tapahtunut niin raju muutos ihmisten kielitajussa, että jo 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa tavataan Olavi Elimaeuksen ja Henrik Hoffmanin kaltaisia kielimiehiä, joiden korviin datiivigeneetiivi särähti ilmeisen pahasti (Rapola 1940: 60–61; 1963: 76–77; Leino 2001: 484–485)? Vai olisiko datiivigeneetiivin raju väistyminen yhteydessä edellä mainittuun epäsuomalaiseen sijanmerkintään? Tämäntapaiset kysymykset johtavat toisiin kysymyksiin. Esimerkiksi edustaako jo 1500-luvun tekstissä havaittava datiivigeneetiivin esiintymisympäristön rajoittuneisuus datiivigeneetiivin funktion kaventumista, kuten tähän asti on yleisesti otaksuttu, vai olisiko se alkuaankin voinut olla rajoittunutta?

Vähemmälle huomiolle on jäänyt myös datiivigeneetiivin levikin merkitys ja sen suhde vanhaan kirjasuomeen. Datiivigeneetiiviähän ei tavata suomen murteissakaan tasaisesti, ei esiintymätyypin eikä taajuuden suhteen. Reliktinä pidettyä datiivigeneetiiviä, jolla on ilmaistu kokijan rooli, esiintyy sekä läntisissä että itäisissä murteissa

▷

siten, että lännessä sitä tavataan enemmän ja idässä vähemmän, mutta sellaista tyyppillistä dativigenetiiviä, jolla on ilmaistu vastaanottajan rooli, tapaa vain läntisistä murteista — joskin hyvin niukalti — ja ennen kaikkea vanhasta kirjasuomesta, joka on länsimurrevoittoinen. Mitä tämä alueellinen rajoittuneisuus kertoo? Edustavatko läntiset murteet yksinkertaisesti vanhempaa kantaa kyseisessä asiassa kuin itäiset murteet? Mikä sitten mahdollisti sen, että vastaanottajan dativigenetiivi on juuri läntisissä murteissa säilynyt? Mikä taas vaikutti siihen, että juuri kyseinen dativigenetiivi on hävinnyt itäisistä murteista, vaikka muunlaiset datii- ja adverbaaliset genetiivit ovat — kuten infinitiivin subjektin genetiivikin — aste-eroista huolimatta niissä säilyneet? Ovatko kaikki dativigenetiiveinä esitetyt tapaukset siis ylipäättään samaa juurta? Ja päätteeksi voisi kysyä: onko aivan loppuunkäsittelysti perusteltua pitää dativigenetiiviä ikivanhana peruna, vai olisiko osa dativigenetiiveistä sittenkin voinut syntyä esimerkiksi vieraan kielen, todennäköisimmin (muinais)ruotsin vaikutuksesta vain niihin läntisiin murteisiin, joissa sitä tavataan?

Osaan edellä esittämistäni kysymyksistä ehkä löytyy vastaus ja osaan ei. Osa taas voi tuntua liian rajuilta, ehkäpä perusteettomiltakin kysymyksiltä tähänastista dativigenetiivin tutkimuksen traditiota ajatellen. Toisaalta ne ovat kaikki kysymyksiä, jotka ovat voineet käväistä dativigenetiivin kanssa tekemisiin joutuneiden mielissä. Niiden kautta sopii pohtia uudestaan vanhan kirjasuomen asemaa ja merkitystä dativigenetiivin tutkimuksessa ja koko diakronisessa kielentutkimuksessa Mikael Agricolan, kirjasuomen isän ja taitavan dativigenetiivin käyttäjän juhluvuotena. ■

NOBUFUMI INABA

Sähköposti: ninaba@utu.fi

LÄHTEET

- ADLER, ELNA 1980: Der dativische Genitiv im Wotischen. – *Sovetskoe Finno-Ugrovedenie* 16: 161–165.
- ALVRE, PAUL 1983: *Soome-ugri keelte ajalooline grammatika 1*. Tartu: Tartu riiklik ülikool, Soome-ugri keelte kateeder.
- ARISTE, PAUL 1948: *Vadja keele grammatika*. Tartu: Teaduslik kirjandus.
- 1962: *Vadja muinasjutte*. Emakeele Seltsi toimetised Nr. 4. Tallin: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- BERGSLAND, KNUT 1946: *Røros-lappisk grammatikk*. Instituttet for sammenkignende kulturforsning serie B: skrifter XLIII. Oslo: H. Aschehough & Co.
- DÉCSY, GYULA 1965: *Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- EM = Riho Grünthal (toim.) 2002: *Ennen, muinoin*. Miten menneisyyttämme tutkitaan. Tietolipas 180. Helsinki: SKS.
- HAJDÚ, PÉTER 1975: Sukulaisuuden kielellistä taustaa. – Péter Hajdú (toim.): *Suomalaisugrilaiset* s. 11–51. Helsinki: SKS.
- HUUMO, TUOMAS 1995: Paikallissijan kielipiillistuminen datii- ja genetiivin funktioon: Uralilaisen *n*-sijan ja itämerensuomalaisen adessiivin kehityksen vertailua. – *Sananjalka* 37: 55–79.
- HUUMO, TUOMAS – INABA, NOBUFUMI 1997: Irrallinen genetiivi ja omistusrakenteen ongelma. – *Virittäjä* 101: 27–48.
- HÄKKINEN, KAISA 1984: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku: Turun yliopisto.

- INABA, NOBUFUMI 2000: Genetiivin ja partitiivin dattiivinen käyttö vanhassa kirjasuomessa: sijamerkinän ja sijajärjestelmän suhteesta. – *Sananjalka* 42 s. 47–85.
- ITKONEN, ERKKI 1957: Lokatiivista, genetiivistä ym. – *Virittäjä* 61 s. 308–319.
- 1961: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta*. Tietoliipas 20. Helsinki: SKS.
- 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. Helsinki: SKS.
- JANHUNEN, JUHA 1982: On the structure of Proto-Uralic. – *Finnisch-Ugrische Forschung* 44 s. 23–42.
- 1998: Samoyedic. – Daniel Abondolo (toim.), *The Uralic languages* s. 457–479. London: Routledge.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1966: Adverbaalisesta genetiivistä. – *Sananjalka* 8 s. 39–63.
- 1972: Genetiivin funktioista. – *Sananjalka* 14 s. 27–35.
- 1973: Genitiv und Lativ, Adjektiv und Plural. – *Finnisch-Ugrische Forschung* 40 s. 74–87.
- KETTUNEN, LAURI 1956: *Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs*. Suomalaisen tiedeakatemia toimittuksia sarja B nide 98,2. Helsinki: Tiedeakatemia.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki: SKS.
- 1991: Remarks on the structure and history of the Uralic case system. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 83: 163–180.
- KROHN, JULIUS 1870: Genetiivin käyttämisestä Datiivina Liivin kielessä ja Suomen eri murteissa. – *Suomi* 2:8: 505–507. Helsinki: SKS.
- KULONEN, ULLA–MAIJA 2002: Kielitiede ja Suomen väestön juuret. – Riho Grünthal (toim.), *Ennen, muinoin. Miten menneisyyttämme tutkitaan* s. 102–116. Tietoliipas 180. Helsinki: SKS.
- LAANEST, ARVO 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Eesti NSV Teaduse Akadeemia. Tallinn: Keele ja kirjanduse Instituut.
- LAGERCRANTZ, ELIEL 1941: *Synopsis des Lap-pischen*. Oslo Etnografiske Museums skrifter Bind 2. Hefte 4. Oslo.
- LATVALA, SALU 1895: Lauseopillisia havain-toja Luoteis-Satakunnan kansankielestä. – *Suomi* 12:3. Helsinki: SKS.
- 1899: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta. – *Suomi* 17:3. Helsinki: SKS
- LEINO, PENTTI 2001: Henkilöviitteinen allatiivi. – Pentti Leino, Ilona Herlin, Suvi Honkanen, Lari Kotilainen, Jaakko Leino & Maija Vilkkumaa: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktiossa* s. 456–513. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 813. Helsinki: SKS.
- MAT = Mikael Agricolan teokset I–III. Porvoo: WSOY 1987.
- N[ÉMETH].-SEBESTYÉN, IRENE 1956: Birto-kvizszonyt kifejezj szerkezetek a samojédban és az uráli genitivus kérdése. – *Nyelvtudományi közlemények* 57: 127–163.
- 1958: Die possessiven Fügungen im Samojedischen und das Problem des uralischen Genitivs (II). – *Acta linguistica academiae scientiarum hungaricae* VII: 273–339.
- OJAJÄRVI, AULIS 1950: *Sijojen merkitystehtävistä Itä-Karjalan Maaselän murteissa. Nominatiivi, genetiivi, akkusatiivi ja partitiivi*. Vertaileva funktio-opillinen tutkimus. Suoma-

- lais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 97. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura
- PAJUSALU, E. 1957: Soome-ugri l-käänetest. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat III*: 159–170.
- RAPOLA, MARTTI 1940: Valaisua Olavi Elimaeuksen kielenuudistuspyrkimykseen. – *Virittäjä* 44 s. 48–64
- 1963: *Henrik Hoffman – Puristinen kielenkorjaaja*. Suomi 110:3. Helsinki: SKS.
- RAUN, ALO 1988: Proto-uralic comparative historical morphosyntax. – Denis Sidor (toim.), *The Uralic languages* s. 555–571. Leiden: E. J. Brill.
- RAVILA, PAAVO 1941: Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschung* 27: 1–136.
- SARHIMAA, ANNELI 1999: *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes*. Focus on Karelian-Russian language alternation. *Studia Fennica Linguistica* 9. Helsinki: SKS.
- SEREBRENNIKOV, BORIS A. 1973: Strukturmerkmale der frühuralischen Grundsprache. – *Ural-Altäische Jahrbücher* 45 s. 65–79.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: *Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä*. Helsinki: SKS.
- 1899: *Yhteissuomalainen äännehistoria*. I ja II vihko. Helsinki: SKS.
- 1915: Zur Frage nach der Verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen Sprachen. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 30 s. 5.
- 1917: Suomalais-ugrilaiset kielet. – *Tietosanakirja yhdeksäs osa Stambulov-Työaika*: palstat 299–309. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.
- 1919: Uralilaiset kielet. – *Tietosanakirja kymmenes osa Työehtosopimus-Öölanti*: palstat 248–250. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.
- 1926: *Suomen kielen lauseoppi*. Opikouluja varten. Yhdestoista painos. Helsinki: Otava.
- SIRELIUS, U. T. 1894: *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun murteesta*. Helsinki: SKS.
- SMIT, MERLIJN DE 2007: *Language contact and structural change: An Old Finnish case study*. Acta Universitatis Stockholmiensis Studia Fennica Stockholmiensia 9. Stockholm.
- SZINNYEI JOSEF 1922: *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Zweite, verbesserte Auflage. Leipzig: Walter de Gruyter.
- UEK = Aarni Penttilä 1942: Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan katkelma. – *Suomi* 101: 95–120. Helsinki: SKS.
- WESKE, MICHAEL 1873: *Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes*. Leipzig: Bretikopf und Härtel.
- WIEDEMANN, F. J. 1865: *Grammatik der Ersä-Mordwinischen Sprache*. St. Petersburg.
- WIKLUND, K. B. 1928: Das lappische Verbaladverbium und einige andere Kasus des Verbalstammes. – *Festskrift til rektor J. Qvigstad 1853 4. april 1928* s. 316–353. Tromsø Museums skrifter. Vol II. Oslo: Tromsø Museum.
- WINKLER, EBERHARD 1997: *Krewinisch. Zur Erschließung einer ausgestorbenen ostseefinnischen Sprachform*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 49. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.